

УДК 340.11:32

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І ПРАВОВА ДЕРЖАВА: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ І ВЗАЄМНОГО ВПЛИВУ

Словська І.Є.

Національний університет водного господарства та природокористування

Проаналізовані теоретичні аспекти функціонування засобів масової інформації в Україні та їх вплив на формування правової держави. Досліджено особливості впливу засобів масової інформації на політичну систему. Наголошено, що взаємодія засобів масової інформації з усіма елементами політичної системи є об'єктивною необхідністю і реальністю. Попри те, що основоположною засадою конституціоналізму є свобода слова і вільне вираження у засобах масової інформації своїх поглядів і переконань, законодавчо закріплений розширений перелік заборон щодо функціонування засобів масової інформації у випадках порушення ними інтересів держави і особи. Доведено, що створення сучасної української інформаційної системи спрямоване не лише на демократизацію конституційного ладу, але й захист прав людини.

Ключові слова: конституційний лад, держава, суспільство, засоби масової інформації, права людини, верховенство права.

Постановка проблеми. Законодавство України проголошує і юридично закріплює основи конституційного ладу і політики, права, свободи і обов'язки особи, принципи організації і цілі держави, яка покликана виражати волю й інтереси всіх верст населення. Конституція України 1996 року має важливе значення для вдосконалення державної практики і розв'язання завдань державного будівництва. Вона юридично оформлює суспільне і державне життя, створює фундамент усієї системи законодавства.

Доказом суспільно-політичної «зрілості» нормативно-правових актів є успішне втілення на практиці критеріїв побудови апарату управління і системи життєдіяльності суспільства. Саме практика повинна довести їх життєздатність і перспективність. Витримають перевірку часом лише ті організаційні надбудови, які не суперечать цим керівним принципам і настроям громадян. Їх раціональне співвідношення – відображена в Основному Законі стабільність розвитку Української держави.

Еволюційний поступ суспільства й держави, політичної системи в значній мірі залежить від ведення інформаційної політики. Зазначимо, що політична система як триада взаємодіючих підсистем – інституціональної (охоплює такі інститути, як держава, політичні партії, групи інтересів), інформаційно-комунікативної (встановлює зв'язок між інститутами політичної системи) та нормативно-регулятивної (норми, які визначають поведінку людей в політичному житті) є проявом політичної структуризації суспільства [1, с. 8-9]. Легітимне і легальне функціонування політичної системи має важливе практичне значення, оскільки на принципах поділу влади, плюралізму, верховенства права вбудовується конституційний механізм здійснення публічної влади, конструюються відносини між вищими інституціями. Саме тому проблематика діяльності засобів масової інформації та ведення інформаційної політики в цілому становить для науковців і громадських та державних діячів, звичайних громадян такий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безперечно, що систематизація і дослідження матеріалу щодо діяльності засобів масової інформації у правовій державі, ролі даного інституту в

утвердженні конституціоналізму є актуальними. Такі напрацювання закладають підвалини сучасного розуміння перспективних шляхів розвитку Української держави. Вивченням цього питання займалися такі автори, як Ф.М. Бурлацький, В.С. Журавський, Р.А. Калюжний, О.Г. Марценюк, Ф.М. Рудич, В.О. Серьогін, М.Я. Швець та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Формування сучасної вітчизняної інформаційної системи має багато проблем теоретичного і практичного характеру, які з огляду на швидкоплинність державотворчих процесів потребують постійного аналізу. Проукраїнські і в той же час демократичні засоби масової інформації, які виражають філософію й концепцію незалежної держави, є важливими і пізнавальними для наукових досліджень. Розгляд теоретичного підґрунтя їх створення та діяльності, роль у формуванні правової держави – ціль даної статті.

Виклад основного матеріалу. Засоби масової інформації відіграють важливу роль у політичному житті суспільства. Вони спрямовують діяльність суб'єктів політичної системи, впливають на формування і зміну інтересів – сферу мотивації поведінки конкретних людей і соціальних груп. Крім того, вони визначають поведінку не тільки людей, але й організованих груп (організацій), і не лише в політичному житті, а й у суспільстві взагалі.

Незважаючи на те, що держава визнається основним елементом політичної системи і політичної організації суспільства, засоби масової інформації впливають на жорсткість поділу влади, механізм реалізації механізму стримувань і противаг. Формуючи правову свідомість, громадську думку в період виборчого процесу і після нього, за діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, інформаційний простір визначає демократичні принципи і конституційну форму державного правління, шляхи зміцнення зв'язків з громадськістю, політичну структурованість державної влади і, відповідно, політичну ситуацію. Нині взаємодія засобів масової інформації з усіма елементами політичної системи є об'єктивною необхідністю і реальністю.

Сукупність державних і громадських організацій, які є суб'єктами вираження політичних,

ідеологічних, культурних та інших відносин у суспільстві, складна за структурою і змістом. Завданнями цих інституцій є оптимальне функціонування політичної, господарської, екологічної, соціально-культурної сфер, розвиток раціональних контактів між учасниками. Немає сумніву, що всі зазначені царини отримують законодавче регулювання, але нормативне закріплення вимагає практичного вираження. В значній мірі засоби масової інформації надають конституційному ладу якісної визначеності.

Засоби масової інформації є вільними. Забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації.

Основоположною засадою конституціоналізму є свобода слова і вільне вираження у засобах масової інформації своїх поглядів і переконань, що гарантовано Конституцією України. Відповідно до автономності це означає право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих та інших засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом (частини 1–2 ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»). Незважаючи на демократичні принципи ведення інформаційної політики, є законодавчо закріпленим розширений перелік пересторог щодо функціонування засобів масової інформації. Зокрема, забороняється їх використання задля:

- закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України;
- пропаганди війни, насильства та жорстокості;
- розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі;
- розповсюдження порнографії, а також з метою вчинення терористичних актів та інших кримінально караних діянь;
- пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки;
- популяризації або пропаганди держави-агресора та її органів влади, представників органів влади держави-агресора та їхніх дій, що створюють позитивний образ держави-агресора, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України;
- втручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених законом;
- заподіяння шкоди честі і гідності особи;
- розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди і згоди його законного представника (ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні») [2].

Варто наголосити, що інститут права людини на інформацію – це сукупність норм міжнародного і національного права, що встановлюють і гарантують межі вільної поведінки людини й громадянина в сфері створення, отримання, зберігання, використання, володіння та розповсюдження інформацією, а також норм, що регулюють статус авторів (творців), власників та користувачів інформації.

Відповідно до положення Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року «всі люди народжуються вільними та рівними в своїй гідності та правах». Як й інші права, інформаційні дозволяють координувати суспільні відносини.

Інформаційне спілкування здійснюється на таких фундаментальних цінностях як демократія, права людини, ринкова економіка, освіта, культура, інформаційний і соціально-економічний прогрес. Теорія прав людини сформулювала основні принципи, що стали пріоритетними орієнтирами в сучасному світі. Закріплене в Основному Законі України право на інформацію (ст. 34) відображає стан розвитку прав людини в демократичній державі, а також міжнародно-правові аспекти захисту прав особи [3, с. 152].

Засоби масової інформації як інституції, створені для відкритого, публічного поширення інформації, є дієвим засобом критики політичної організації як організації основи політичної системи суспільства. Подаючи оперативні дані про стан і перспективи розвитку, вони стимулюють представників органів публічної влади до змін. Особливо важливі аналітичні матеріали, які стосуються політичної системи в цілому, в тому числі політичної організації (свого роду механізм управління, за допомогою якого реалізується політична влада, приводиться в дію формалізована політична система, її інститути [4, с. 15]), політичного режиму, інститутів виборів і референдумів, прав і свобод людини, політичних та правових відносин; політичної свідомості і політичної культури [5, с. 22].

Варто наголосити, що сучасна українська правова система регулювання інформаційних відносин залежить від загальної тенденції впливу глобалізації на національне законодавство та розвиток інформаційного суспільства. Правові аспекти реалізації права на інформацію повинні враховувати як позитивні (скорочені терміни отримання значної кількості інформаційного продукту), так і негативні (створення стану небезпеки для самої людини) наслідки впливу в умовах глобалізації. Першочерговим завданням постає формування правової основи, законодавча підтримка та правовий захист ринку інформаційних продуктів і послуг [6, с. 218].

Цікавим є факт, що за кримінальним кодексом Данії майже 90 % кримінальних злочинів пов'язуються з інформаційними відносинами. В Україні такий відсоток становить всього 2 % [6, с. 47]. Дивною видається така різниця, якщо не брати до уваги того факту, що значна кількість кримінально караних діянь в нашій державі не реєструється.

Створення власної сучасної української інформаційної системи як частини єдиної правової системи і захист прав людини у цьому процесі є невідкладним завданням. Обмежуватися лише проблемною важливістю діяльності засобів масової інформації задля функціонування політичної системи і конституційного ладу загалом є не доцільним. Свобода слова і безперешкодна робота преси, радіо і телебачення повинні служити інтересам людини. Саме людина, її інформаційні права будуть цілком захищені при умові виконання наступних правил: невичерпний перелік прав та свобод людини одночасно має повний

та вичерпний перелік конституційних заборон; система передбачає реальні механізми обмеження та прями заборони для всіх суб'єктів щодо протиправного та свавільного втручання в інформаційні права; людина повинна мати ефективні засоби самозахисту від втручання в законні інформаційні інтереси.

Таким чином, концепція створення української правової інформаційної системи має врахувати глобальні процеси побудови нової формації – інформаційного суспільства та відповідати загальним правилам прав третього покоління, захищати загально визнані права людини на інформацію [6, с. 48-49; 7, с. 45]. Зазначеним перспективам сприятиме розбудова інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів; безпека інформаційного простору; міждержавний обмін інформацією [8, с. 135].

Нині, як і на початковому етапі становлення незалежності України в 90-х роках минулого століття, інформаційне законодавство певною мірою залишається декларативним, не отримуючи повноцінної реалізації, особливо така тенденція помітна у відносинах між органами публічної влади і пересічними громадянами, незважаючи на законодавче проголошення правової держави [9, с. 174].

Разом з тим, побудова інформаційного суспільства – закономірний і невідворотний результат розвитку цивілізації, оскільки всі сфери

суспільного життя, в тому числі політична, пронизані інформаційними відносинами. Суспільна формація визначається ступенем використання сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, а динаміка розвитку суспільства – швидкістю передачі інформації. Загально відомо, що набирають темп процеси самоорганізації нового інформаційного суспільства, механізми якого можуть стати своєрідними гарантами виходу з планетарної кризи завдяки зростанню обсягу інформації та комунікативних зв'язків, а з іншого – породжується фрагментарність сприйняття світу, загострюється напруження в відносинах міжнаціональних та міжконфесійних, людини і держави тощо [10, с. 19]. Еволюційний шлях розвитку суспільства спричиняє зміну формату сприйняття інформації. Засоби масової інформації стають більш доступними ширшому переліку осіб і їх вплив на державотворчі процеси також змінюється.

Висновки і пропозиції. Попри конституційне визнання права особи на інформацію, існує багато проблем практичного характеру у його реалізації. Роль засобів масової інформації в сучасному демократичному процесі дійсно помітно зростає, адже вони забезпечують взаємодію різних політичних сил. Виважене подання інформації здатне як посилити, так і послабити політичний діалог, а, отже, визначити форму держави на перспективу.

Список літератури:

1. Політична система сучасної України : особливості становлення, тенденції розвитку / редкол. Ф.М. Рудич та ін. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 352 с.
2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>
3. Згуровський М.З. Розвиток інформаційного суспільства в Україні : Правове регулювання у сфері інформаційних відносин / Згуровський М.З., Родіонов М.К., Жилияєв І.Б. – К. : НТТУ «КПІ», 2006. – 542 с.
4. Бурлацкий Ф.М. Политическая система общества : понятия и элементы / Ф.М. Бурлацкий // Политические системы современности. – М. : Наука, 1978. – 384 с.
5. Журавський В.С. Політична система України : проблеми становлення і розвитку (правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Журавський Віталій Станіславович. – Х., 2000. – 168 с.
6. Марценюк О.Г. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України : реалізація права на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Марценюк Олександр Геннадійович. – К., 2009. – 266 с.
7. Словська І.Є. Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду в контексті конституційної засади відкритості судової влади / І.Є. Словська // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2015. – Вип. 6. – С. 44-52.
8. Чубукова О. Інформаційний вибух?... Інформаційний голод / О. Чубукова // Віче. – 2000. – № 2. – С. 132-136.
9. Сergygin B.O. Конституційний принцип гласності у діяльності органів державної влади України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Сergygin Віталій Олександрович. – Х., 1998. – 192 с.
10. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / М.Я. Швець, Р.А. Калюжний та ін. ; за заг. ред. М.Я. Швець, Р.А. Калюжного. – Ужгород : ІВА, 2003. – 240 с.

Словская И.Е.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ И ПРАВОВОЕ ГОСУДАРСТВО: ВОПРОСЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ И ВЗАИМНОГО ВЛИЯНИЯ

Аннотация

Проанализированы теоретические аспекты функционирования средств массовой информации в Украине и их влияние на формирование правового государства. Исследованы особенности влияния средств массовой информации на политическую систему. Отмечено, что взаимодействие средств массовой информации со всеми элементами политической системы является объективной необходимостью и реальностью. Несмотря на то, что основополагающей основой конституционализма является свобода слова и свободное выражение в средствах массовой информации своих взглядов и убеждений, законодательно закреплён расширенный перечень запретов относительно функционирования средств массовой информации в случаях нарушения интересов государства и личности. Доказано, что создание современной украинской информационной системы направлено не только на демократизацию конституционного строя, но и защиту прав человека.

Ключевые слова: конституционный строй, государство, общество, средства массовой информации, права человека, верховенство права.

Slovska I.E.

National University of Water and Environmental Engineering

MASS MEDIA AND LEGAL STATE: INTERACTION AND RELATED INTERACTION ISSUES

Summary

The theoretical aspects of the functioning of mass media in Ukraine and the influence on the formation of the rule of law are analyzed. The peculiarities of the influence of the mass media on the political system are investigated. It was emphasized that the interaction of mass media with all elements of the political system is an objective necessity and reality. Despite the fact that the fundamental principle of constitutionalism is freedom of speech and free expression in the media of their views and convictions, an expanded list of prohibitions of mass media's functioning in cases of violation of interests of the state and the person is legally established. It is proved that the creation of a modern Ukrainian information system is aimed not only at the democratization of the constitutional system, but also the protection of human rights.

Keywords: constitutional order, state, society, mass media, human rights, rule of law.